

Міністерство культури і мистецтв України
Харківський державний інститут культури

Культура України

Збірка статей
Випуск 4

Бібліотека ХДАК
інв. № 431748

Харків ХДІК 1997

Л.М.Воронова

УСТАНОВИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРАМИ У 70-80-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Розвиток української держави неможливий без вирішення проблем культури, що обумовлено тією роллю, яку вона відіграє у суспільстві. Культура є не тільки прямим наслідком, але й породженням соціально-економічних процесів, які відбуваються в державі. В цьому зв'язку проблеми розвитку культури в різних аспектах викликають не тільки науковий інтерес, але й потребують практичного розв'язання на всіх рівнях суспільного життя.

Важливого значення набуває вивчення ролі та місця установ культури в процесі духовного розвитку українського народу. Соціально-економічні та політичні зміни у суспільстві привели до перегляду сутності та завдань різних установ культури як соціальних інститутів. Тому аналіз їх діяльності у минулому дає можливість виявити характерні риси, тенденції, потенціал для їх майбутнього розвитку.

Культурні процеси неможливо зрозуміти поза конкретним історичним періодом розвитку суспільства. Хронологічні рамки висвітлення зазначеної проблеми охоплюють період 70-х – першої половини 80-х років, який в історії України сьогодні до кінця не осмислений, але має пряме відношення до нашого часу. Це в свою чергу потребує дослідження всієї проблематики даного періоду.

На початку 70-х років в Україні вже склалася відносно розвинута система закладів культури. Об'єктом дослідження даної статті стали не всі установи, в компетенцію яких входило сприяти зростанню культурного рівня населення, а лише ті, що належали до культурно-освітніх закладів. Вони складали окрему групу в радянські часи і до них входили районні будинки культури, сільські клуби, сільські будинки культури, різні типи бібліотек (масові, наукові, дитячі, технічні), музеї (краєзнавчі, історичні, художні, літературні, музеї на громадських засадах). На середину 80-х років в Україні налічувалося 25 772 клубні установи, 25 978 бібліотек різних типів, 174 державних музеї [1].

Для успішної діяльності будь-якої системи, зокрема і соціально-культурної, необхідне забезпечення її професійними кадрами. В умовах тоталітарної держави проблеми підготовки та забезпечення кадрами закладів культури знаходились у центрі уваги владних структур, оскільки за їх допомогою вона здійснювала свій вплив на розвиток суспільства. Незважаючи на таке ставлення до культурно-освітніх працівників, проблема забезпечення кадрами установ культури протягом визначеного часу так і не була вирішена.

В даній статті автор намагалася проаналізувати деякі аспекти незадовільного становища по забезпеченню професійними кадрами названих закладів культури у 70-ті – першій половині 80-х років.

Причину дефіциту фахівців у сфері культури слід шукати, починаючи з механізму набору абітурієнтів. Існуюча система ґрунтувалась на надмірній зацентралізованості управління підготовкою кадрів для галузі. Установи культури розподілялись за типами, категоріями, згідно з якими визначалася кількість штатних одиниць. Виходячи з потреб культурно-освітніх установ, визначалася кількість спеціалістів для них. Отже, адміністративно-бюрократична система націлювала вищі та середні спеціальні навчальні заклади на підготовку “штатних” одиниць на заміщення вакантних посад в установах культури, а не на підготовку організаторів різних видів діяльності людей у вільний час. Незважаючи на явну легкість у визначенні соціального замовлення для вузів і середніх спеціальних освітніх закладів культури, збільшення випуску спеціалістів, потреба в професійних кадрах працівників клубних установ, бібліотек залишалася незадовільною. Про це свідчать такі дані: в середині 70-х рр. у цих установах культури України працювало 6 900 спеціалістів з вищою освітою, що складало 30% від загальної потреби в них, у т.ч. 623 (10%) – за фахом клубних та 5 467 (38,2%) – бібліотечних працівників. Кардинальних змін у вирішенні проблеми підготовки кадрів не сталося і до середини 80-х рр., хоча для бібліотек щорічний плановий випуск спеціалістів в Україні складав 550 працівників культури з вищою та 1200 – з середньою освітою [2].

Серед причин такого становища можна назвати незадоволення спеціалістами, котрих випускали 3 вузи культури та 26 культурно-освітніх училища республіки, оскільки останні не зважали на зміни в соціокультурній сфері. Про це свідчать навчальні плани та програми курсів, в яких не приділялося належної уваги загальнокультурному рівню майбутніх фахівців. Так навчальні плани, за якими навчалися студенти факультету культурно-освітньої роботи інститутів культури, переглядалися у 1974, 1983 та 1988 рр.; на бібліотечному – у 1976, 1983 та 1988 рр. Але суттєвих змін у цих планах не сталося. Якщо у 1983 р. студенти вивчали 29 навчальних дисциплін, то у 1988 р. – 27. Таким чином, модифікація навчальних програм була зведена до скорочення дисциплін. Разом з тим, цілі пласти культурної спадщини, світового досвіду були відчужені від працівників культури, що негативно позначилося на гуманітарній підготовці кадрів, формуванні поглядів майбутніх спеціалістів на основі загальнолюдських цінностей.

Уже на початок 70-х рр. стало очевидним, що система традиційної культурно-освітньої підготовки фахівців вичерпала себе. Особливо це стосувалося дозвільної сфери. Потрібна була орієнтація не на виконавця або послухного адміністратора-управлінця. Головна мета у підготовці спеціаліста полягала у його функції – організатора культурно-дозвільної діяльності. Достатньо згадати захоплення молоді вокально-

інструментальними ансамблями, дискотеками на рубежі 70-80-х рр., які залишалися без кваліфікованих спеціалістів-керівників. Так, у 1980 р. в Україні з 640 ведучих диско програм, які працювали в системі міністерства культури, лише 86 (13%) мали спеціальну освіту. [3].

Навчальні заклади культури не готували також кадри для управління та економічного забезпечення дозвільної діяльності в Україні. Не кращими були і справи по організації дозвільної діяльності різних соціально-демографічних груп населення.

Не відповідала потребам суспільства і підготовка кадрів для бібліотек республіки. Ще у 60-ті рр., коли у світі з'явилася ідея майбутнього "безпаперового" інформаційного простору, тоталітарна система відхилила її як буржуазну. Це, безумовно, відбилося на підготовці бібліотечних кадрів, яких орієнтували, головним чином, на вміння складати каталоги, картки та ін., оскільки саме цього потребували від майбутніх фахівців бібліотеки. Хоча самі студенти колишнього Радянського Союзу були незадоволені, як свідчать соціологічні дослідження, рівнем викладання спеціальних дисциплін. [4].

Отже, тривалий час у вищій та середній спеціальній бібліотечно-бібліографічній освіті домінував і був пріоритетним книгознавчий підхід. Одночасно ігнорувалася загальнодокументознавча підготовка фахівців, яка повинна була віддзеркалювати наукові досягнення усіх документознавчих галузей. Внаслідок цього в навчальних закладах культури не готували спеціалістів, які б могли на практиці задовольнити певні типи інформаційних потреб суспільства (професійних і непрофесійних).

Одною з гострих у розглянуті роки була проблема підготовки музейних кадрів. Як визначалося в літературі того часу, музейна справа була однією серед сфер соціально-культурної діяльності суспільства, яка протягом багатьох років не мала організованої підготовки спеціалістів [5]. В УРСР лише історичний факультет КДУ готував музеєзнавців-археологів. У музеях працювали головним чином випускники історичних факультетів університетів або педагогічних інститутів. Кадрова політика в цій галузі призвела до того, що не готували фахівців із середньою спеціальною освітою, які б виконували технічні обов'язки. Відсутньою була і підготовка кадрів реставраторів пам'яток історії, культури та архітектури.

Якою ж була ситуація із забезпеченням професійними кадрами таких установ культури, як клубні заклади, бібліотеки та музеї? Негативне становище склалося у дозвільній сфері. Аналіз кадрового складу клубних працівників за 1976-1980 рр. свідчить, що чисельність фахівців з вищою та середньою спеціальною освітою зростає з 40,2% до 47,1%, тобто майже на 7%. [6]. Але це не задовольняло установи клубного типу по забезпеченню їх кадрами. Особливо гострою ця проблема була для клубів Чернігівської, Сумської, Вінницької, Житомирської, Хмельницької областей. Так, якщо у Чернігівській області у 1978 р. спеціалісти клубної справи із середньою спеціальною освітою складали 28,3%, то в той же час в деяких районах цієї

області цей показник був набагато нижчим. Наприклад, у Боровицькому, Н.Сіверському, Щорському, Городнянському районах Чернігівської області він складав 12-16 % [7].

Загрозливою ситуація з фахівцями клубної справи була на селі. Згідно з діючою у 70-80-ті рр. в Україні Типовою номенклатурою посад у сільських будинках культури повинні були працювати 30% спеціалістів з вищою освітою і 70% - з середньою спеціальною, а в клубах – відповідно 10% і 90%. Фактично становище з кадрами сільських установ культури не відповідало цим нормам. Наприклад, спеціалісти серед сільських клубних працівників у 1976 р. складали 38%, а в 1980 р. – 41,7% [8].

Забезпечення кадрами бібліотек в Україні у 70-80-ті рр. було кращим, ніж клубних установ. На середину 80-х рр. у республіці працювало 42 700 бібліотечних працівників. Серед них більше 33 000 (77,3%) складали спеціалісти з вищою та середньою спеціальною освітою. За десять років (1974-1984 рр.) питома вага фахівців у бібліотеках зросла на 10%. Однак такий показник не відповідав потребам у цій системі. В окремих областях він був нижчим (у Сумській, Одеській, Кіровоградській, Житомирській областях). У сільських бібліотеках, які складали абсолютну більшість всіх подібних установ культури республіки, на початок 1981 р. фахівці з вищою та середньою спеціальною освітою складали 62,9%, що було нижче середнього республіканського показника. [9].

Внаслідок відсутності організованої підготовки фахівців музейної справи в Україні у 70-80-ті рр. у даних установах не було висококваліфікованих спеціалістів з належною загальнотеоретичною та музеєзнавчою підготовкою. Проте слід відзначити, що на середину 80-х рр. більша частина наукових працівників музеїв системи Міністерства культури мала вищу освіту, яка відповідала профілю музеїв. Це було, безумовно, прогресом у порівнянні з початком 70-х рр. Така ситуація була пов'язана з вимогами нормативного положення, згідно з яким усі наукові працівники музеїв повинні були мати вищу освіту. Так, у 1981 р. у музеях республіки працювало більше 9 тис. осіб, із яких 3,5 тис. складали наукові працівники та екскурсоводи. Серед останніх 87% мали вищу освіту, а 42 особи – вчений ступінь. У порівнянні з 1975 р. чисельність працівників музеїв збільшилась у 1,5 рази. [10].

Адміністративно-командна система не змогла створити і ефективної системи закріплення спеціалістів культурно-освітньої роботи. По-перше, значна кількість випускників вузів та училищ культури не прибувала до місць розподілу. За 1971-1978 рр. у цих освітніх закладах України було підготовлено 26,8 тис. спеціалістів, зокрема 15 тис. – для клубних установ. Фактично тільки 5 тис. доїхали та працювали за своєю спеціальністю у відповідних закладах. Особливо незадовільним було становище у Київській, Сумській, Миколаївській, Черкаській областях. Аналогічна ситуація склалася і з фахівцями, які були направлені до профспілкових клубних установ. [11].

Іншим важливим проявом неефективності системи закріплення кадрів була їх велика плінність, яка у 70-ті – першій половині 80-х рр. в Україні мала тенденцію росту. Якщо не початку цього періоду плінність культурно-освітніх кадрів складала 13,5%, то на кінець вона збільшилась до 30%. На місцях ця цифра була ще вищою, наприклад, у Київській, Сумській, Миколаївській, Черкаській областях. [12].

Серед головних причин такого становища можна назвати “залишковий принцип” фінансування культури. Працівники установ культури мали найнижчу заробітну плату: з 1970 по 1985 р. жодний вид службовців республіки не отримував такої низької заробітної плати. Якщо у 1970 р. середньомісячна зарплата працівників та службовців народного господарства України в цілому складала 115,2 крб., то у сфері культури – 77,1 крб. Відповідно у 1985 р. ці показники складали 173,9 та 107,9 крб. [13]. Недостатня оплата праці інтелігенції, пращоючої в установах культури, призвела до відтоку з цієї сфери талановитих людей.

Падінню престижу працівників культури сприяла слабка матеріальна база клубних установ, бібліотек, музеїв. Адміністративна система створила міф про “матеріальну базу”, теоретичною передумовою якого був постулат про пріоритет матеріального над духовним, згідно з яким передбачалося, що процес культурного розвитку суспільства неможливий без кількісного зростання об’єктів культури. Але незважаючи на визнання з боку владних структур важливості розвитку мережі установ культури, реальна ситуація була неблагополучною. За 15 років (1970-1985 рр.) незначним був приріст бібліотек, клубів, будинків та палаців культури, музеїв. З огляду на наслідки процесу централізації установ культури, їх загальна кількість навіть скоротилася. [14].

Не сприяла підвищенню авторитету працівників культури і слабка технічна забезпеченість, яка не відповідала потребам населення. Застарілою хворобою того часу була нестача музичних інструментів, технічних засобів, інвентаря.

Безумовно, не можна миритися і з іншою крайністю, коли на сучасному етапі скорочується мережа установ культури, особливо сільських, адже саме останні залишаються єдиними закладами на селі, де можна прилучитися до культурних цінностей. З іншого боку, втрачається зв’язок із глибинними пластами народної спадщини.

Негативний вплив на престиж працівників установ культури мали ті роль і місце, які відводилися їм адміністративною системою. Працівники культури в умовах однопартійної системи, розглядалися як ідеологічні кадри партії, незважаючи на незначну кількість комуністів, що працювали у відповідних установах. Вони виконували непритаманні їм функції політичних інформаторів. Внаслідок насадження єдиної свідомості відбувалося і створення космополітичної єдиної культури. Отже, для інтелігенції сфери культури відсутньою була можливість реалізації своїх

професійних здібностей, творчих задумів, без чого взагалі неможлива культура. Ідеологізований підхід до кадрів даного профілю сприяв падінню їх професійної майстерності, авторитету серед населення.

Таким чином, протягом 70-х – середини 80-х рр. проблема забезпечення кадрами установ культури України не була вирішеною, незважаючи на певні зусилля з боку владних структур. Працівники закладів культури по рівню підготовки і тому положенню, яке вони посідали у суспільстві, поступилися іншим групам інтелігенції. Цьому сприяли умови як політичного, так і економічного, духовного життя. Сьогодні ситуація в цій сфері змінюється. Фахівці для бібліотечних, дозвільних та музейних систем готуються з урахуванням потреб суспільства, але новий час приносить нові проблеми, які треба вирішувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Народное хозяйство Украинской ССР. - К., 1986. - С.349, 352.
2. Поточний архів Міністерства культури України (далі ПАМКУ) – ф.5116, ОП.19, Спр.690, Л.1; Відомості Верховної Ради УРСР. - 1976. - № 27. - С.308; ПАМКУ – Ф.5116, ОП.19. - Спр. 1803 – Л.22.
3. Центральний державний архів громадських організацій України (далі ЦДАГОУ) – Ф.1, ОП.32, Спр.1609, Л.141.
4. Научные и технические библиотеки СССР. - 1990. - № 9. - С.3.
5. Советский музей. - 1988. - №2. - С.9.
6. ПАМКУ – Ф.5116, ОП.19, Спр.1349, Л.37.
7. ЦДАГОУ. - Ф.1, ОП.54, Спр. 5580, Л.84; ПАМКУ – Ф.5116, ОП.19, Спр. 1349, Л.26.
8. ПАМКУ – Ф.5116, ОП.19, Спр. 1349, Л.46-47; ЦДАГОУ – Ф.1, ОП.32, Спр. 1803, Л.22.
9. ПАМКУ – Ф. 5116, ОП.19, Спр. 2359, Л.46-47; ЦДАГОУ – Ф.1, ОП.32, Спр.1803, Л.22.
10. ПАМКУ – Ф.5116, ОП.19, Спр.1837, Л.75.
11. ПАМКУ – Ф.5116, ОП.19, Спр. 1110, Л.14; Об'єднаний архів федерації незалежних профспілок України. – Ф.2605. Оп.9 Спр. 252, Л.54.
12. ПАМКУ – Ф.5116, ОП.19, Спр.1349, Л.41; Спр.678, Л.45.
13. Народное хозяйство Украинской ССР за 70 лет: Стат.зб. – К., 1987. – С.252.
14. Народне господарство Української РСР. – К., 1986. – С.349-352; Народное хозяйство Украинской ССР за 70 лет. Стат.зб. – К., 1987. – С.345.